

Productiefactor vertrouwen

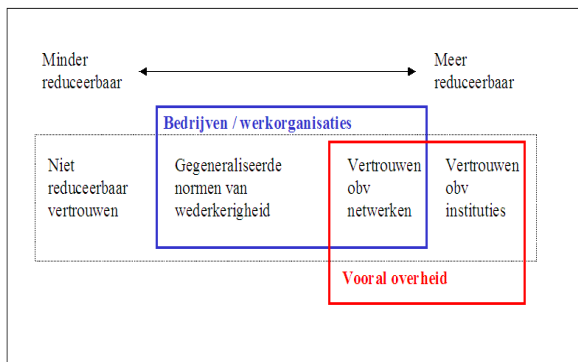
De gedachte dat verschillen in economische groei, op bedrijfsniveau maar ook macro-economisch op bevredigende wijze en in voldoende mate verklaard kunnen worden met "harde" economische wetmatigheden is ook voor veel economen niet meer houdbaar. Niet uitroerbare verschillen in economische groei en welvaart lijken vooral samen te hangen met de aard en de kwaliteit van de productiefactor arbeid. Scholing is een in het oog lopende kwaliteitsbepalende factor. Minder duidelijk is op het eerste gezicht de rol die de sociale component speelt bij het tot stand komen van welvaart.

Opvallend is dat in een cultuur waarin wantrouwen uitgangspunt is sociale contacten, de kosten van het economisch handelen (transactiekosten) veel hoger liggen dan in een omgeving waarin, om wat voor reden dan ook, sprake is van een zekere mate van vertrouwen. In de laatstgenoemde situatie komt niet alleen méér van de grond, ook de creatieve interactie tussen subjecten neemt toe. Vertrouwen veroorzaakt dus meer dan alleen een kostenreductie.

Vertrouwen is in deze context te beschrijven als een optimistische verwachting met betrekking tot gewenst toekomstig gedrag van anderen. De aanwezigheid van vertrouwen werkt, zo is door onderzoekers aannemelijk gemaakt, verhogend op de toegevoegde waarde van menselijk handelen. Voor het ontstaan c.q. aanwezig zijn van vertrouwen kunnen verschillende redenen bestaan.

Hoewel de term "sociaal kapitaal" vooral afkomstig is uit de bestudering van het verenigingsleven is in recenter literatuur (Putnam 1995, Grootaert 1997) het begrip gebruikt om de welvaartsbevorderende werking van op vertrouwen gebaseerde interactie te typeren. De naamgeving suggereert dat er sprake zou zijn van een "productiefactor" in economische zin. Dat zou betekenen dat sociaal kapitaal zowel op microniveau, binnen bedrijven en andere "werkorganisaties", als op macroniveau een herkenbare rol zou moeten spelen. Tevens zou het mogelijk moeten zijn sociaal kapitaal te creëren, te meten, als waarderingsmaatstaf te hanteren, te gebruiken, te onderhouden en te "verbruiken".

Indien ten aanzien van de constituerende factor van sociaal kapitaal, het vertrouwen, een onderscheid gemaakt wordt naar herkomst dan ontstaat een positionering op een lijn die ligt tussen niet reduceerbaar vertrouwen aan de ene kant en volledig reduceerbaar vertrouwen aan de andere zijde van het spectrum. Onder niet reduceerbaar vertrouwen verstaat men in de literatuur vertrouwen dat volledig is gebaseerd op persoonlijke eigenschappen c.q. kenmerken. Volledig reduceerbaar vertrouwen is daarentegen geheel toe te rekenen aan achterliggende structuren. In de figuur hieronder is zichtbaar gemaakt dat bij toepassing van dit criterium tot rangschikken vier verschillende benaderingen van vertrouwen c.q. sociaal kapitaal ontstaan. Deze worden hierna besproken.

Niet reduceerbaar vertrouwen.

Het betreft hier vertrouwen op basis van persoonlijke eigenschappen. Geheel los van omgevingsfactoren staat deze vorm van vertrouwen overigens niet. In culturen (en die bestaan) waarin bedriegen van "vrienden en kennissen" statusverhogend werkt zal deze vorm van vertrouwen minder vaak voorkomen. Ook gebeurtenissen, zoals de plotseling uitbrekende plunderzucht na de aardbevingen in Chili en Haiti, kunnen bij de slachtoffers vertrouwen in anderen voor lange tijd beschadigen. Een zelfde uitwerking is te verwachten van de "bonusverontwaardiging" en de zich weer manifesterende "exhibitionistische zelfverrijking".

Gegeneraliseerde normen van wederkerigheid.

Hierbij is, in gewoon Nederlands, sprake van gegroeide omgangsvormen. Binnen bedrijven spreekt men in een dergelijk geval van een bedrijfscultuur. Mensen kunnen op basis van het verleden vertrouwen hebben dat gewenst gedrag zich opnieuw zal voordoen. Reden daarvoor is vooral dat collectieve voordelen van normconform gedrag voor de meeste betrokkenen evident zijn. Indien dat vertrouwen niet bestaat dan is terugtrekken uit een interactie altijd mogelijk. Een bedenking bij de duurzaamheid van deze vorm van sociaal kapitaal komt voort uit de relatie tussen de voordelen van bedrog en de nadelen van de (vaak te lichte) sanctie daarop.

Vertrouwen op basis van Netwerken.

Netwerken zijn in dit verband te beschouwen als horizontale en vrijwillige samenwerkingsverbanden die als doel hebben herhaalde interactie in goede banen te leiden. Netwerken kunnen de kosten van handelen beperken en de verspreiding van informatie bevorderen. Netwerken verhogen (via uitsluiting) de kosten van het beschamen van vertrouwen. Binnen bedrijven kunnen netwerken, mits goed ingezet, de effectiviteit en creativiteit van medewerkers verhogen.

Hoewel in de organisatie-theorie het belang van sociaal kapitaal al langer wordt ingezien is, door een matig ontwikkeld meetinstrumentarium, weinig bekend over de samenhang tussen bewust gebruik van sociaal kapitaal en (beurs)succes van bedrijven. Zich op duurzaam beleggen toeleggende organisaties hebben vooral oog voor het belang van "human capital".

Gegeven de verstrekkende mogelijkheden van netwerken moet bedacht worden dat niet alle netwerken een positieve doelstelling hebben. Er zijn voorbeelden van netwerken die verspreiding van kennis en informatie juist beogen te beperken of zelfs tegen te gaan.

Vertrouwen op basis van instituties.

Indien er sprake is van instituties en of van geïnstitutionaliseerd vertrouwen dan moet gedacht worden aan onontkoombare verticale organisaties die meestal direct gerelateerd zijn aan overheden. Planbureaus, statistische dienstverleners, orde handhavers, rechtelijke macht, publiek-rechtelijke bedrijfsorganisaties, toezichthouders, centrale banken etc, het zijn naast regeringen zelve instituties die het vertrouwen van de burger in de fundamenteën van zijn civiele bestaan moeten schragen en versterken. Burgers die vertrouwen hebben in de integriteit van de boven hen gestelde overheden vertonen, vaker gewenst economisch gedrag.

Het is vooral daar waar de schoen dreigt te gaan wringen. Met betrekking tot (een aantal) financials en hun geneigdheid sociale verantwoordelijkheden te dragen hebben nog weinig mensen levensvatbare illusies. Dat gewone belastingbetalers op grote schaal moeten gaan opdraaien voor de gokschulden van banken en verzekeraars is onvermijdelijk. Het zal velen een aanzienlijke mentale inspanning kosten een dergelijke bijdrage aan de bankbalansen zonder gevoelens van onvrede op te brengen. Het machtsvertoon en het stigmatiserend lekken van tolgaarden in Naarden Vesting de afgelopen week zijn, als een maatschappelijk draagvlak voor doortastende fiscale collectiemethoden als nastrevenswaardig wordt gezien, gegeven die onvrede, waarschijnlijk contra-productief.

Als het met behulp van gemanipuleerde statistieken voorgespiegelde herstel van de economie uitblijft (Zie o.a. <http://www.shadowstats.com/>), dan wordt binnenkort een volgende wissel getrokken op het toch al tanende vertrouwen van burgers in overheden.

Al enige jaren is de paradox zichtbaar dat juist het meest reduceerbare deel van het sociale kapitaal, dat gebaseerd is op door overheden ingestelde en ondersteunde instituties, snel aan het verdwijnen is. Dat is geen typisch Amerikaans, IJslands of Grieks verschijnsel. Ook de Nederlandse politiek doet veel om het eigen sociaal kapitaal te vernietigen. De recente poging Nederland voor nog een paar jaar Afghanistan in te sjoemelen is slechts één van de vele voorbeelden van een overheid die twijfel aan haar eigen integriteit bevordert. Essentieel voor vertrouwen is vrijwilligheid. De komende verkiezingen zullen duidelijk maken of de versnelde afschrijving op de "productiefactor vertrouwen" doorgaat.

"In onzekere tijden zal de heerser altijd gebrek hebben aan mensen die hij kan vertrouwen."

(Niccolò Machiavelli)